

■ COLUMNA

Rumantsch grischun pels chauns

DA BARTOLOME TSCHARNER

Nus avain in'aura da chauns. Natiralmain, igl è ils dis canins. Quai ans maina gist a mia retschertga davart ils chauns rumantschs. L'emprima giada, cura ch'jau sun ì a spass tras Disentis/Mustér hai jau udì in dialog tranter ina patruna e ses chaun dischrentà. Jau hai spiunà in pau lur raschieni: «Barrchi, cum do hächra». Il prim mumument hai jau prest pensà, ch'ella manegia a mai. Ma alura hai jau chapì la situaziun. Il chaun aveva fatg ses basigns sin territori scumandà ed avess gì da turnar sco chaun cun respect. Ed en questa situaziun ha il dialog prendì ses decurs. «Du caiba liufer, willsch du do hächra co!» Jau hai fatg la surstada che quest animal maledutgà obedeschia be a cumonds tudaistgs. Basta, hai gì la gagliardia da pledantar la dunna, che pareva d'esser in'indigena da num, ed ella m'ha respundi d'in tun in pau offendi: «Jeu, cul tgaun tschontschel adinna mo tudestg, gie, miu um era.» Quai era capità avant trenta-trais onns. Dentant

tut ch'è sa migliurà, panseva, grazia a la promoziun vigurusa dal rumantsch.

Avant in pèr dis sun jau stà sin la pli renumada alp grischuna. Las meraviglias m'han fatg entrar en ina da quellas tignias da crap. Ma quai nun è stà simpel cun quels dus chauns trenads cunter laders e lufs. La patruna giuvna als ha allura tignids a mastriugn cun cumonds che tunavan circa uschia: «Schvigrant soffort stilla, got's no, assò go bàlla!» Ma, ma, er trais decennis pli tard nun han ils chauns apparentamain betg emprendì rumantsch. «Ah, savez, igls noss tgangs n'ancleian betg rumantsch», è ella subit sa giustifitgada, vesend mia fatscha stupida. Dentant vuleva jau ir sin in prümaraman – in acla – da l'Engiadina bassa bel aposta per tedlar ed endrischir, sch'almain ils chauns ladins saptgan ladin. Ma gia daddens Ardez hau jau udì il pur a clamond: «Hol si do a-na!» e mai ha'l sdegnà cun in massiv «grüazi». Mabain, laschain dar l'aura pels lareschs!

Passond la punt veglia da la Val Tassna hai jau stuì pussar da la stupur. Sche quest puntin vegliurd pudess discurre, franc ch'el tschantschass rumantsch, hai jau pensà. La stgima da l'aua gagliard ma bugnava la fatscha. Qua, tuttenina la Ritscha ch'è saglida or da las undas sco ina frizza, m'embratschond, m'ha'la scuttina en las ureglias, nagins flattims d'amur, ma envezza quests peds: «Mussai rumantsch grischun als chauns, allura è'l salvà!» e gia è ella puspe stada svanida en las undas Tassnangas, avant che jau sun stà bun da la bitschar. Dal plashair u forsa plitost da l'emba-

rass hai jau sbrigi en las undas valladras cun ina lieunga sutsilvana confirmond ses cussegl: «Gea, natiralmain, lain mussar rumantsch grischun als chauns!»

Pertge atgnamain? Pertge atgnamain betg?

Quai è bain in'idea geniala da quella Ritscha. Sch'ìls chauns chapissan angual pli rumantsch grischun, fissan er ils patrums sfurzads da ... «Juhui Ritscha, Tü est la megladra politica rumantscha!» hai jau clamà en pel sgargugl da las undas.

Jau hai communitgà quest'idea innovativa a las instanzas cumpetentas. Ed ussa savais er, pertge che la Lia dovra 3 milliuns dapli. Quai nun è per cumprar mobiglia nova. Na, l'intenziun è quella: Sch'ins vul mussar rumantsch grischun als tgauns, als tgangs ed als chauns, allura dovra quai er glied dal fatg. Scu ch'ins ha udi atras d'ina rusna da verms – foras da verms èsi en mintga paraid, quai ha experientà er ser Blocher – ins vul installar ina professura per cynelin-

guistica. Quel duai alura studegiar las metodos adequatas per mussar rg als chauns. Quai cuzerà be set fin otg onns. Il Departament d'Educaziun promoverà dentant il studi da cynelinguistica en sia scola Ota per Pedagogia, na be per occupar tut ils posts. Enfin ch'ìls emprems cynelinguists indigens avran studegià diligentamain e scrit lur disertaziuns davart l'introduziun dal rumantsch grischun a tgauns, tgangs e chauns, saran passads ulteriurs diesch fin quindesch onns, e finamalin, fin che tut ils chauns avran emprendì rumantsch grischun, saran passads anc ina giada diesch onns, e diesch fin vaintg onns èsi da quintar, enfin ch'il davos possessur da chauns rumantsch avrà emprendì rumantsch grischun da sies cumpogn pli charezzà faschend ses basegns anc adina sin territoris scumandads. Nus deplorain, chi quest mument coinciderà cul mument istoric, cura ch'ins vigna a sutterrar il davos «native speaker». Dasper la fossa stat allura almain aunc ses chaun e crida e bragia per rumantsch grischun.